

MAHDOTON LAPSI

ETIIKAN JA POLITIIKAN MAHDOLLISUUSEHTONA

MIKA OJAKANGAS: Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen. Tutkijaliitto 1997. 305 s.

Kasvatus on ollut aina keskeistä politiikan teorialle; jokainen politiikan ajattelija on joutunut pohtimaan kasvatuksen merkitystä. Valtio-opin väitöskirjassaan Mika Ojakangas tutkii kasvatuksen asemaa modernissa auktoriteetin kuoleman jälkeisessä maailmassa kahden historiallisen muodostelman vertailun kautta. Kun vielä aikaisemmassa opinäytetyössään Ojakangas rakensi *Tarkkailla ja rangaista*-inspiroituneen tutkimuksen suomalaisesta koulukurista kolmen vallankäytön muodon – käden ja kepin (ruumiillinen väkivalta), silmän (tarkkailu) ja korvan (terapia, ymmärrys) – siirtymänä, on nyt ainoa viite kyseiseen työhön kriittinen kommentti; *Lapsuus ja auktoriteetti* -teoksessa näkyvä foucault’lainen vaikutus on enemmän velkaa Foucault’n 60-luvun töille. Ojakangas esittääkin kaksi historiallista muodostelmaa, joilla hän tarkoittaa tietyn tieteenalan perimäisten totuuksien tai pikemminkin vakavasti otettujen käsitysten ja niiden pohjalta tehtyjen sovellutusten järjestelmää tietynä aikana. Historiallisena muodostelmana järjestelmä avaa mahdollisuuksien tilan ajattelulle ja avoimen kentän toiminnalle, mutta samalla myös esittää mahdottomuuksien alueen, ajattelemattomien tai jopa kiellettyjen ajatusten ja tekojen joukon. Niinpä erityiset ajattelijat tai siteeraukset eivät sinänsä ole tärkeitä, vaan ne voitaisiin hyvin korvata toisil-

la. Ojakangas myös ymmärtää muodostelman olevan aina tutkijan rakentama ideaalinen ykseys, joka yrittää koota olemuksellisen moninaisuudesta. Mutta tähän todellinen tutkimus on ja tämän tähden Ojakankaan luenta on samanaikaisesti tarkka ja valikoiva. Tarkka siinä suhteessa, että Ojakangas on käynyt valtavan aineiston läpi dokumentoiden ja paikallistaen tarkkaan aineistoviittaukset, valikoiva siinä mielessä, että Ojakankaan tarkoituksena on löytää keskeiset siirtymät, ideat ja kontrastit, ei suinkaan luetella kaikkia keskustelun vivahteita tai esittää jonkinlaista tilastollista keskiarvoa aineistosta.

Teosta onkin miellyttävä lukea, koska se ei sorru aatehistorialliseen ajattelun laiskuuteen, jossa luetallaan eri aatevirtauksia ja kerrotaan eri kirjoittajista, kuinka yksi oli idealisti ja toinen materialisti, kuinka oli hegeliläinen traditio ja sitten tuli anglosaksinen traditio, koskaan puuttumatta siihen mistä oli kyse ja mikä oli ajattelun aihe. Aatevirtausten ja ajattelijoiden nimilänioiden sijasta teos keskittyy ajatuksiin, ja sen sijaan että nämä niputettaisiin tiettyjen kirjoittajien mukaan, itse kirjoittajat voivat jakaantua ajatusjärjestelmien välille. Ojakangas sanookin, ettei hän kirjoita mitään varsinaisen uutta, mutta korostaa tiettyjen muutosten suurempaa merkitystä. Kirja ei olekaan niinkään kuvaileva pedagogisen vallan historia kuin argumenttien ja ajatusten kehittämistä tuon historian kautta. Teos kommentoi rivien välissä nykyteoreettisia keskusteluja ja rakentaa näin useamman kerrostuman, joiden kautta se on

samalla kaikkien luettavissa, mutta viittaa myös erityisiin keskusteluihin. Tämä oli Michel Foucault’n tapa kirjoittaa, ja Ojakankaan teos näyttää jäljittelevän enemmän foucault’laista eetosta kuin tämän varsinaisia tutkimuksia. Foucault’n tutkimusten erityiset alaotsikot klinikan tai vankilan synnystä ovat harhaanjohtaneet usein ihmisiä pitämään niitä pelkinä tiettyjen instituutioiden analyysinä tai kritiikkeinä, vaikka kyse on laajemmasta ajattelujärjestelmien ja vallan muotojen muutoksista. Myöskään Ojakankaan teoksesta ei pidä luulla, että kyse olisi vain erityisestä pedagogisen vallan historiasta Snellmanista Koskenniemeen.

KAKSI MUODOSTELMAA

Ojakangas rakentaa kaksi ”riittelevää” muodostelmaa: kurinpidollis-siveellisen eli vapautteen pakottavan ja terapeutis-sopeuttavan eli normaaliuuden suoristavan. Kiista avataan Snellmanin ja Cygnaeuksen välillä käydyssä sanaharkassa, jossa filosofi Snellman edustaa järkeä, viisautta, traditiota ja kokemusta ja tämän ”hupsuksi pedagogiksi” kutsuma Cygnaeus tiedettä, uutuutta ja kokeellisuutta. Ojakankaan mukaan tuo altavastaaajana aloittanut ”hupsu pedagogi” kuitenkin peri hitaasti ja epävarmasti suuremman voiton kuin olisi voinut itse kuvitella. Cygnaeus sijoittuu nimittäin vielä Ojakankaan muodostelmien väliin jakaen paljon yhteistä Snellmanin kanssa. Kinassa kuitenkin näyttäyty historiallinen muutos, jossa perinnettä, tapaa ja vuosisatojen kokemuksen auktoriteettia puolustava kansallisroman-

tikko häviää lopulta tapoja jäänteinä vastustavalle, kokeelliseen menetelmään ja moderniin lapsitieteelliseen kasvatukseen uskovalle maailmankansalaiselle. Ojakankaalle kyse oli kuitenkin suuremmasta muutoksesta, jossa elävänä olentona olemisen universaali normi ja kasvatusta elämään yleensä korvasi paikalliseen tapaan sijoitetun elämän ja kasvatuksen tiettyyn elämänmuotoon. Uusi yhteiskunnallinen työntekijä, yleisen elämän asiantuntija, korvasi vähitellen äidin, paikallisen elämän tuntijan. Itse kasvatuksen vanhoja auktoriteetteja, vanhempia, oli ruvettava kasvattamaan uuden luonnonmukaisen lapsitieteen voimalla. Snellmanille, jolle ”yksikään talonpaikainainen ei ole niin lemmitön lapselleen, että tekisi sen oppineitten kokeilujen esineeksi”, kasvatuksen intressi oli johdattaa lapsi siveellisyyteen, järjen käyttöön ja perittyyn tapaan. Cygnaeukselle kasvatuksen oli tehtävä ihmisestä yhteiskunnalle hyödyllinen työntekijä. Ojakankaalle miehet puhuivat toistensa ohi. Snellman kysyi, millä oikeudella, *quid juris*, lasta kasvatetaan, ja Cygnaeus, millä tiedolla, *quid facti*. Cygnaeuksen puhuessa oikeudesta hän ei puhunut tavasta vaan luonnollisista oikeuksista, ja Snellmanin puhuessa tiedosta hän ei puhunut toden tunnistamisesta havainnoinnissa vaan järjen kyvystä erottaa oikea ja väärä.

Ojakangas esittääkin kertomuksen siirtymästä oikeudellisesta, valtion, lain ja järjestyksen hallitsemasta muodostelmasta yhteiskunnan käsitteen hallitsemaan normalisointiin ja sopeuttamiseen. Kansakunnan sivistämisestä

siirryttiin sen elinvoiman lisäämiseen, valtiolliseen ja siveelliseen järjestykseen kasvattamisesta yhteiskunnan organisaatioon sopeuttamiseen. Poliittisesti kyse ei ollut enää valtiojärjestä vaan yhteiskunnan viitaalisesta järjestä. Lain järjestyksen ollessa tasa-arvottava syntyperustasta ja elinkunnosta huolimatta uusi normi järjestys oli yksilöivä, hierarkkinen ja juuri syntyperään ja elinkuntoon kiinnittyvä. Opettajaa ei tullut enää verratua tuomariin vaan lääkäriin. Snellmanilainen kasvattaja pyrki kesyttämään lapsuuden taivuttamalla sen säilyttävän kumoamisen kautta tai uhraamaan siinä ilmenevän aistimellisen luonnon yli-aistimelliselle siveelliselle elämälle. Moderni pedagogi taas halusi vapauttaa lapsuuden erityiset piilevät voimavarat aktualisoitakseen ne osaksi yhteiskunnan tehokasta organisoimista. ”Tässä yhteiskunnassa jokainen lapsi, jokainen uusi alku kytkeytyy heti, hedelmöitymisen hetkestä lähtien, sen itsensä välittömään yhteyteen.” Kirjan kritiikin keskiössä näyttääkin olevan juuri normaaliuuteen saattava muodostelma ja sen luoma biologis-sosiaalinen totaliteetti. Siveellisyyden pakottava muodostelma esitetään enemmän vertailun mahdollistavana kontrastina uusille terapeuttis-sopeuttaville kasvatusteknologioille, joiden alkuperää ja polveutumista käsitellään myös ”genealogisemin” kolmannessa luvussa.

Foucault’sta poiketen Ojakangas rakentaa jyrkän eron kurin ja normalisaation välille. Ojakankaalle 1800-luvun lopun pedagogieilla kuri oli avoimesti perusteltu tie vapautteen, ei vain porvarillisen va-

pauden abstraktion hämää kääntöpuoli. 1800-luvun pedagogieille kuri ei ollut normalisoivaa, ei lasta luonnollisen normin mukaan suoristavaa, vaan ainakin ideaalissaan tie vapautteen, joka taivutti lapsen ensin tapaan, sitten lakiin ja lopuksi itsemääräämisen vapautteen. Ojakangas näkyy painottavan itse ideoiden voimaa vastoin näiden palauttamista materialistiseen analyysiin teollisuusyhteiskunnan uusista välttämättömyyksistä. Kurin ihanteen taustalla voidaankin nähdä klassinen ihante itsensä hallitsemisesta vapauden mahdollistajana ja myös toisten hallinnan edellytyksenä. Ihminen ei ole luonnostaan vapaa vaan vietiensä kahleissa. Tie vapautteen edellyttää ihmisen ensimmäisen, aistimellisen luonnon uhraamista ihmisen toiselle luonnolle, yli-aistimelliselle elämälle, jonka kautta hän luonnostaan vapautuu siviilisaatiossa, ihmisen järjellisen kulttuurin luomassa historiallisessa olemassaolossa ja sen yhteisesti jaetussa sanassa. Päämääränä on itsekurin kautta luoda lopulta itse itselleen lain säätävä, *auto*-nominen kansalainen. Tullessaan itse-tajaiseksi *henki*-löksi, tietäessään itsensä ja oman tajuamisensa, eli ollessaan henki, minä abstrahoi ulkopuolelleen kaiken paitsi itsensä ja vapautuu luonnon määräysvallasta ja sen kausaalisuhteista. Mutta tämä vapaus on vielä abstraktia vapautta tahdon puhtaana mahdollisuutena, ja ilman toden tietämisen ohjausta se on vain mieltävaltaa. Siksi vapaus puhtaana muotona oli täytettävä järjellisellä sisällöllä tullakseen konkreettiseksi siveelliseksi

vapaudeksi. Jos pakon ja kurin avulla tahdosta taivutettiin luonnon voittava itsemääräävä tahto, pyrittiin opetusella tahto taivuttamaan sanan ja järjen mahdin alle ja näin mielivallan sijaan toteuttamaan järjen määräämää tarkoitusta.

Ojakankaalle ”uusi” pedagogiikka käänsi tämän kaiken ylösalaisin. Ruumis ei ollut enää sielun toinen, sen objekti, vaan ensimmäinen, sen subjekti. Luontoa ei tullut uhrata yli-aistimelliselle vaan piti löytää ja vapauttaa sen oma kehityskulku. Ihmisen itselleen säätämän historiallisen lain auktoriteetin korvasi historiallista kehitystä ohjaava elämän itsensä normi.

Järkeä ei ollut enää päämäärä, ihmiset eläimistä erottava yhteinen tekijä, joka ohjasi kansalaisten moraalista ja siveellistä toimintaa. Järjen käsitteen korvasi kaikille biologis-sosiaalisille olennoille ominainen, mutta nämä asteittain ja tasoittain eristävä äly, joka ei liittynyt niinkään korkeampaan viisauteen pyrkimiseen vaan kykyyn nopeasti ratkaista uusia tehtäviä tai sopeutua tarkoituksenmukaiseen käyttäytymiseen uusissa olosuhteissa. Siveelliselle kasvatukselle keskeiset eettiset normit oli jätettävä syrjään, koska nyt perustana toimiva elämän normi ei jakanut tekoja suinkaan hyviin ja pahoihin vaan ilmensi itseään psykofyysisinä kokonaisuuksina ja näitä vastavina terveinä ja häiriintyneinä sieluntiloina. Siveellisen oppilaan korvasi terve ja sopeutuva oppilas, ja kasvatuksen päämääräksi tuli huolehtia yksilöorganismien saattamisesta yhteiskunnan toimintaan sopeutuvaksi yksilöksi. Sopeutuminen ei ollut enää luon-

non kieltämistä siveellisen sovitettamisena tapaan vaan itse luontoon sisältyvä periaate jokaisen organismin pyrkinessä luonnostaan sopeutumaan laajempaan kokonaisuuteen. Kyse ei ollut siis luonnon alistamista vaan käden ojentamisesta itse luonnolle ja auttamisesta elämän oikean suunnan toteuttamisessa. Kehitys ei ollut astumista luonnonihmisestä kulttuuri-ihmiseksi vaan itse luonnon kehitystä; itse asiassa kulttuuri näytti olevan syynä rappioitumiseen. Samoin lapsen kehitys ei ollut kasvatuksen pakon asettamaa siirtymää luonnosta aikuisuuteen vaan lapsi-organismien itsensä kehitystä erilaisine psykologisine ja fysiologisine vaiheineen. Äärellisen ja äärettömän järjestyksen välittävän persoonan korvasi ympäristönsä ja perintötekijöidensä kohtaloittama psykofyysinen organismi. Jos valtioppinut Snellman oli ollut ensimmäisen muodostelman filosofinen ajattelija, lainaa Ojakangas nyt luonnontieteistä ja psykologiasta innostunut Eino Kailaa, joka Aristotelelle ja Descartesin hyläteen vetoaa mieluummin Schopenhauerin kirjoittaessaan, ettei ihminen ole ensi sijassa järjellinen eläin vaan ”tuhansien tarpeiden tihentymä”. Eivätkä nuo tarpeet olleet enää kumoutuvia perustoja järjellisyteen johtavassa sielunelämisessä, jonka tuli ottaa ne omaan käyttöönsä, vaan itse tahdosta ja järjestä tuli vain ilmauksia joistakin ihmisorganismien tuhansista funktionaalista tarpeista. Tarpeita ei tullut alistaa järjelle, vaan järjen oli paremminkin palveltava tarpeita. Kaikki tietoinen elämä palautui viime kä-

dessä tarpeisiin, ja nämäkin olivat vain murto-osa voimista, jotka määräsivät ihmisen käyttäytymistä. Ojakankaan mukaan juuri tälle perimän ja ympäristön määräämälle tuhansien tarpeiden kimpuksi muuttuneelle ihmisorganismille moderni pedagogiikka laski perustansa.

AJATUSTEN RUUMIILLISTUMINEN

Ajatusten tasolla kummatkin muodostelmat näyttävät itse asiassa varsin hienoilta. Toinen korostaa yhteisessä järjessä elettyä omaehtoisen vapaan kansalaisen elämää, toinen taas elämän itsensä monimuotoisuutta, erityisyyttä ja ainutlaatuisuutta. Ojakangas käsittelee kuitenkin näitä abstraktimpia ajatuksia yhteydessä konkreettisiin ajatuksiin siitä, kuinka kasvatusta ja koululaitos olisi näiden valossa järjestettävä, ja paljastaa niistä vähemmän viehättäviä piirteitä. Snellmanille kapalat ovat jo ensimmäinen ruumiin taivutus kohti henkistä elämää, ja koko vapautteen pakottava muodostelma piirtää eteemme autoritaarisen, ehdottoman järjestyksen ”yksi-kaksi-kolme”-kellopeli-koulun ideaalin, jossa vahvan kurin ja pakkovaltaa kautta mieli ja ruumis on totutettava sokeaan kuulaisuuteen ja jossa väkinäisellä toisella pyritään tuottamaan taipumuksia, tahdon liikkeitä kuluneissa rattaissa. Ojakangas tuokin eteemme varsinaisen kurikäytäntöjen teatterin ja analysoi silmän roolia, ajan ja tilan suhteiden muutoksia ja niin edelleen. Itse asiassa siveellinen järjestelmä, joka haluaa olla ennen kaikkea yleisen tasa-arvoinen ja erota

tyrannimaisesta erityisen mielivallasta, joutuu jatkuvasti aporioihin konkreettisten käytäntöjen suhteen, joissa uusiutuu politiikan teorian vanha ja häilyvä ero oikeamielisen hallitsijan ja väkivaltaisen tyrannin välillä. Niinpä rangaistukset ovat välttämätön osa kurijärjestelmää ja kuitenkin ongelma, koska ne omaehtoisena siveellisyystaipumuksen sijasta luovat vain pelkoa, joiden vastakohtana palkinnot taas voivat tehdä opiskelijoista mielistelijöitä. Konkreettisesti tasolla yritys tehdä eroa hengellisen auktoriteetin ja väkivaltaisen tyrannian välillä joutuu tasapainoilemaan ohuella nuoralla.

Mutta entä sitten sopeuttava muodostelma ja sen ajatus koulusta kansakunnan elimenä? Se pyrkii hävittämään vanhan oksettavan autoritaarisuuden ja tekopyhyiden järjestelmän vapauttaen elämän monimuotoisuuden, luovuuden ja yksilölliset kyvyt ahtaasta ja tasapäistävästä pakkovallasta. Mutta onko se valttomampaa? Toki sen käyttämä valta ei ole autoritaarista pakkovaltaa, mutta tästä poiketen se näyttää tunkeutuvan huomattavasti laajemmalle ollen lähes rajattomasti kiinnostunut kaikista elämän ilmentymistä ja samalla pyrkien peittämään oman vallankäytönsä. Paremminkin kuin autoritaarista ja näkyvää tuo valta on tirkistelevää ja perverssiä. Jos aikaisemmin opettajalle riitti, että oppilas noudatti koulun ehdotonta järjestystä – tosin toivoen tuon järjestyksen kautta oppilaan sisäistävän itseturkin – niin uuden opettajan oli oltava kiinnostunut lapsesta kokonaisuudessaan. Hänen tuli ottaa huo-

mioon tämän ympäristö ja perimä, tutustuttava tämän kotiin ja “ympäristötekijöiksi” muuttuneisiin vanhempiin, kodissa ilmenevään elämäntapaan, taloudellisiin ja sivistyksellisiin ehtoihin ja koko lapsen sukuun tutkien, ilmestykseen siinä erityislahjakkuutta vai kieron kasvaneita piirteitä. Mutta ennen kaikkea hänen oli pyrittävä pääsemään lapsen sisään. Vanha järjestelmä oli pyrkinyt ulkokohtaisella toiminnalla luomaan sisäisen järjestyksen; uusi muodostelma taas pyrki lapsen totaalisesti haltuunottoon ja sisäiseen maailmaan tunkeutumiseen. Oli luettava huolellisesti aineet, mieluiten tutustuttava päiväkirjoihin, joissa lapsi spontaanisti ilmaisi itseään, ja oli järjestettävä erilaisia lapsen psyykkistä kehitystä ja ajatusmaailmaa testaavia kokeita. Karsserin sijasta lapsi oli asetettava jatkuvaan laboratorioon. Oli yritettävä ymmärtää, mitä lapset ajattelevat ja toivovat, ja oli pyrittävä eläytymään lapsen maailmaan.

Uuden kasvattajan oli päästävä ilmenevän taakse ja nähtävä poikkeava käytös vain oireena. Kysymys ei ollut siitä, ettei Pekka saa vihellellä tunnilla, mistä rikkeestä olisi pitänyt seuraaman rikoksen sovittava rangaistus, vaan siitä, miksi Pekka kielloista huolimatta vihellelee. Oliko Pekan psykofysisessä konstituutiossa piirteitä, jotka vastustivat sopeutumista, ja kerroiko Pekan viheltely syvemmällä tasolla esiintyvistä patologista tai kenties Pekan luonnosta pulppuavasta musikaalisesta kyvystä, joka oikein ohjattuna voitaisiin yhdistää yhteiskunnan elimelliseen toimintaan? Mutta kyse

ei ollut vain järjestyksen rikkomisena ilmenevästä poikkeavuudesta, sillä myös punasteleva ja patologisen kiltti ja ujo Riiitta saattoi olla ilmentymä vielä huolestuttavammasta kehityshäiriöstä. Poikkeava lapsi ei ollutkaan enää se, joka poikkesi luokan, taan tai siveellisen lain järjestelmästä, vaan se, joka poikkesi elämän itsensä normista. Jos epäsiiveellisyys oli ollut luonnon pääsemistä valloilleen, oli poikkeavuus luonnotonta, luonnonmukaisen tapahtumakulun estymistä, ristiriitaa luonnon kanssa, kieron kasvamista. Normihan määrittänyt juuri poikkeavan kautta saaden vasta poikkeavuuksissa konkreettisen sisältönsä normaalin ollessa aina pelkkä abstraktio. Lain rikkominen oli aina paha. Tässä mielessä laki oli ehdoton, vaikka samalla se loi juuri oikean ja väärän suhteellisen järjestelmän, joka voitiin ylittää. Normi taas loi suhteellisten järjestelmien absoluuttisen totaliteetin, joka kattoi kaiken piiriinsä ja jonka ehdottomuus koostui juuri siitä, ettei sitä voitu rikkoa. Ehdoton suhteellisuus korvattiin suhteelliselä ehdottomuudella.

Siinä missä siveellinen järjestys yritti löytää järjestä viimekätiset perusteet (sillä järki muodosti käsitteitä, joiden käsittelemiseksi ei mitään korkeampaa perustetta enää vaadittu), moderni pedagogiikka etsi viimekätiset perusteet elämästä, jonka tutkimukseen ja tarkentamiseen formalisoidut menetelmät toivat lähinnä apua (kuten pyrkimyksessä elämän tavoittamiseen formalisoidun intuition kautta). Elämä itsessään olikin sille aina ainutkertainen ja moni-

nainen, eivätkä edes tieteet koskaan voineet paljastaa elämän todellista mysteeriä. Sen sijaan ne pystyivät tuottamaan todennäköisyyksiä, esittämään tiettyjä säännönmukaisuuksia, ja vaikka jokainen yksilö, elämän erityinen ilmaus, oli ainutkertainen, pystyttiin luomaan tiettyjen suuntaa antavien tyyppien luokituksia, muun muassa teoreettisia, esteettisiä, taloudellisia, eideettisiä, visuaalisia, viskoottisia ja sykloottisia tyyppejä – näitä yleisiä taipumuksia ja ominaisuuksia yhdistäviä hahmoja. Nämä tyypit eivät olleet klassisia hyvän elämän esimerkkejä, joiden esimerkillistä elämää moraalisen toimijan olisi jäljiteltävä, vaan luonnosta nousevia elämän ilmauksia, ympäristö- ja perintötekijöiden kimppuja. Totuus-akseli olikin kääntynyt kokonaan toisin päin, ja moderni pyrki löytämään ihmisen totuutta eläimestä, aikuisen totuutta lapsesta, normaalin totuutta poikkeavasta, sivilisaation totuutta ”alkukantaisista” kulttuureista. Näissä elämä itsessään näytti ilmaantuvan alastomimmillaan ilman kulttuurin pakkopaitoja, ja juuri tuo elämä itsessään oli sekä kasvatuksen lähtökohta että päämäärä kasvatuksen ollessa elämään itseensä sopeuttamista.

Uudella suoreenilla ei ollut vaatteita, ja moderni näki vain kuninkaan alastoman fyysikaalisen ruumiin; vaatteista, politiikasta oli tullut sille vain harhaa. Alastomasta elämästä tieteenkin puuttuu politiikka, ja samoin uusi kasvatus pyrki olemaan politiikan ”tuolla puolen”. Siveellinen järjestelmä oli kaikessa perverssitydessään sentään avoimen poliittinen, ei ainoastaan sen tähden, että

sen kaikki peruskäsitteet kuten tahto, laki ja oikeus olivat ”poliittisia” (joita voi verrata toisen järjestelmän keskeisiin käsitteisiin kuten virikkeisiin, vietteihin, rytmeihin, tarpeisiin ja perusasuun), vaan itse koko siveellisen järjestelmän päämääränä oli poliittinen kasvatusta ja luonnonolon liittämisen kansalaiseen poliittiseen järjestelmään eli valtioon. Sopeuttavan muodostelman tarkoitus taas ei ollut kasvattaa kansalaista vaan sopeuttaa organismi luonnolliseksi organismiksi käsitettyyn, elämän tarpeita toteuttavaan yhteiskuntaan. Edelliselle kasvatus oli aina moraalista hyvää ja pahaa koskevaa, kun taas jälkimmäinen halusi olla arvovapaa tieteellistä kasvatusta, joka ottaen aputieteikseen anatomian, fysiologian, biologian, antropologian, hygienian, neurologian, psykiatrian, sosiologian ja ennen kaikkea psykologian ei halunnut pakottaa tai alistaa vaan ainoastaan kehittää ja vapauttaa luonnon itsensä kehityssuuntia.

Politiikan näkökulmasta voi vain kysyä, kumpi itse asiassa olikaan tekopyhempi järjestys? Tarkoitus ei ole sanoa, että ensimmäinen järjestys avoimen poliittisena olisi hyvä järjestys, vaan huomata että toinen järjestelmä näyttää itse asiassa kieltävän koko poliittikan mahdollisuuden. Platonista asti kasvatus on aina ollut yhteydessä politiikan taiteeseen tai itse asiassa se on ollut yksityistä ja julkista välittävää toimintaa, kun taas moderni kasvatus halusi kieltää kaiken yhteytensä politiikkaan osoittautuen kuitenkin poliittiseksi totaalisemmin kuin yksikään aikaisempi kasvatusjärjestelmä.

MAHDOTON LAPSUUS

Foucault valitti *Seksuaalisuuden historiansa* ensimmäisen osan ilmestymisen jälkeen, että vaikka yleisesti oltiin kiinnostuneita kirjan ensimmäisten osien analyyseistä, ei kukaan ollut kiinnostunut hänelle keskeisestä viimeisestä luvusta. Samoin Ojakankaan kirjan lukijat näyttävät olevan kiinnostuneita kahden muodostelman analyyseistä mutta pitävän loppulukua hieman omituisena. Loppuluvussa Ojakangas ei kuitenkaan jää pelkäksi muodostelmien tarkkailevaksi havainnoijaksi vaan pyrkii vastaamaan lapsuuden ja auktoriteetin haasteisiin. Kasvatustieteilijöille luku on ollut outo, koska se ei kommentoi uusinta yhteiskunta- ja kasvatustieteellistä tutkimusta. Tällaiset tutkimukset tietenkin kuuluvat juuri Ojakankaan toiseen muodostelmaan samoin kuin koko ajatus siitä, että oikean kasvatuksen ohjesäännöt löytyvät uusimmasta tieteellisestä tutkimuksesta. Teos on juuri toisen muodostelman kritiikkiä, jossa lapsuus pyritään tuhoamaan liittämällä se välittömään sosialisointiin.

Mutta vaikka järkeen ohjaava siveellinen muodostelma näyttää positiiviselta suhteessa moderniin totaaliseen sosiaaliseen normalisaatioon, ei Ojakangas tietyistä Snellman-sympatioistaan huolimatta sorru myöskään tämän affirmoimiseen. Itse asiassa juuri moderniin muodostelmaan sijoittuva Hollo esiintyy kirjan eniten sympatisoituna hahmona; alaviitteissään Ojakangas ylistää Hollon intuitiota ja kuvittelukykyä koskevia analyysejä erottaen hänet aina het-

keksi muodostelman kritiikistään. Ojakangas ei siis allekirjoita myöskään siveellisen järjestyksen tyhjiä ja tekopyhiä auktoriteettikäsityksiä tai sen ruumiin ehdotonta pakottamista hengen alle, vaan ryhtyy hankalaan ja rohkeaan yritykseen auktoriteetin ja lapsuuden käsitteiden uudelleen määrittelemiseksi.

Välittömästi akateemisiin kielipeleihin sopeutuneet saavat tietysti vatsanvääniteitä jo kuullessaan sanat lapsuus ja auktoriteetti. Niissähän näyttää kuuluvan autenttisuuden kaipuu! Ainoa auktoriteetti saa olla heterogeenisiä kielipelejä – joiden totuus yhtyy niiden korrektiin käyttöön – pelaava yksilö, eikä tietoista ironiaa juhlivassa diskurssien leikissä haluta kuulla mistään mikä viittaisi diskurssien ulkopuoleen. Siksi on selvää, että myös lapsuudesta on päästävä eroon. Lapsi kuitenkin kauhistuu ironiaa ja huuata auktoriteettia avukseen.

Mutta on myös turha luulla naiivin empirismin tapaan, että meillä voisi olla suora ja ongelmaton yhteys "reaaliseen". Ojakangas on tästä tietoinen, eikä hänelle lapsuus ole mikään aines tai substanssi, ei mitään mitä voitaisiin hengellisellä kurilla taivuttaa sopivaan muotoon tai johon voitaisiin eläytymisen metodilla yhdistyä tai tunnistaa. Lapsuus itsessään, erotettuna kaikista niistä tavoista, joilla siihen yritetään päästä käsiksi, on juuri se mihin aikuisella ei ole pääsyä, ja siksi se voi määrittyä vain kaikkea haltuunottoa pakenevana diskurssin vastaanpanona, sen resistanssina. Siveellinen järjestelmä pyrki uhraamaan lapsuudessa näkemänsä luonnollisen elämän

historiallisen elämän hyväksi taivuttamalla luonnon hengen tarpeisiin. Vaikka tämän taivuttamisen oli oltava säilyttävää eikä tuhovaa, se pyrki juuri epäjärjellisen haltuunottoon järjellisen palvelukseen. Ojakankaalle lapsuus itsessään ei ole vietti-aines, joka taipuisi järjen hallintaan, vaan juuri kaikkea haltuunottoa pakeneva vastaanpano. Lapsuuden radikaali luonto ei taivu sanoiksi, *logoksen* järjestelmään, mutta se ei ole myöskään etäännetty alkuperä vaan läsnäoleva vastaanpano, jonka myös aikuinen kohtaa jatkuvasti itsessään, ruumiinsa lapsellisuudessa, sen tahattomissa eleissä ja ilmeissä, ruumiin tapahtumisessa.

Ajatus ihmisestä kielellisenä eläimenä on hallinnut länsimaista ajattelua ja siveellinen sanaan saattava järjestys pyrki korostamaan ihmisen kielellistä olemusta tämän laji tyypillisenä erona. Modernit käyttäytymistieteet taas ovat etsineet eläimellisyydestä ihmisen totuutta. Kuitenkin juuri ihmisen vapaus ja tähän sisältyvä uuden alun mahdollisuus on ymmärrettävissä vain, jos ihminen ei samasta jännöksettä kieleensä mutta ei myöskään ole luonnon ja viettien määräämä olento. Tässä voisi soveltaa Giorgio Agambenin ajatusta ihmisestä olentona, jolta toisin kuin eläimiltä on riistetty kieli ja joka joutuu ottamaan sen vieraana ulkopuolelta. Agambenille juuri ihmisen ja kielellisen ero, kokemus olemassaolosta ja silti kieleen kykenemättömyydestä, *infantia*, on ihmisen alkuperäinen kielellistä haltuunottoa pakeneva kokemus ja samalla itse kielen transsendentaali alkuperä ja raja. *In-*

fantia, *fysiksen* ja *logoksen* välitys ja raja rikkoo kielen semioottiseen ja semanttiseen tehden kielestä historiallisen ja mahdollistaen uuden alkamisen. Myös Ojakankaalle lapsuus on uudelleen alkamisen mahdollisuus, absoluuttinen vapaus hyvän ja pahan tuolla puolen. Lapsi on lahja, joka voi olla myös kauhistuttava, kiittämätön, pahankurinen ja ylipäättänsä täysin mahdoton ja käsittämätön, mutta juuri tuo kaikki on Ojakankaalle lapsen lapsena olemista erossa tämän kypsymisestä ja kasvamisesta aikuiseksi.

Aikuisella ei siis ole pääsyä lapsen maailmaan, kuten modernit pedagogit hyvin käsittivät, mutta tuo toinen maailma, lapsuus, ei ole jossakin muualla ja erillisenä. Se on aina tässä, itse tämäsyy, nämä kitinät, tämä hymy, tämä nauru, eräs elämä. Tuo persoonaton ja singulaari eräs elämä on juuri puhdasta kykyä ja jokaisen järjestyksen "mahdoton" mahdollisuusehto. Lapsi on kirjaimellisesti mahdoton, mutta ne, jotka tekevät mahdottomasta vain mystiikkaa ja pyhittävät lapsen koskemattomaksi, ovat kaikkein karneimpia ja eettisesti selkärangattomimpia nilviäisiä. Ojakankaalle kasvatuksen vaatimusta kiertävät, huolettomat lasten emansipooijat, heitteille jättäjät, ovat pahempia kuin yksikään siveellinen kurinpitäjä tai tieteellinen terapeutti, jotka kaikista haltuunotto- ja valtapyrkimyksistään huolimatta olivat sentään huolissaan lapsesta; tämän huolen alla yksikään lapsi ei ollut vielä yhdentekevä. Kasvatuksen ei Ojakankaalle pitäisi siis olla sen enempää siveellistä lapsen moralisointia kuin lapsen

avoimuuden sosialisointiakaan, vaan aikuisen etiikkaa, toisen kutsuun vastaamista, lapsessa ilmenevän kasvatuksen vaatimuksen kuuntelemista.

Loppuluvussa Ojakangas ei dekonstruoi kasvatuksen käsitteitä vaan määrittää ne uudelleen etymologista muistiinpalauttamista hyväkseen käyttäen ja pyrkien vapauttamaan niihin kiteytyneet positiiviset mahdollisuudet. Kuria ei tulisi käsittää väkivaltaisena pakottamisena tai toiston kautta luotuna koneellistamisena vaan absoluuttisen vapauden (lapsen) laiturille (asumukseen ja tapaan) johdattamisena. Länsimaiselle käsitykselle auktoriteetista – on kyse sitten ollut luonnon tai jumalan laeista, ideoista, traditiosta, esi-isien tavoista tai perustavasta valtiomuodosta – on ollut ominaista ei-läsnäoleva alkuperä, joka on vaatinut välitystä ja kääntämistä. Myös Ojakankaalle auktoriteetti on juuri johdattaja ja kääntäjä, mutta samalla se, joka vartioi eroa lapsuuden ja aikuisen maailman välillä. Auktoriteetti ei ole lapsen vapauden tukahduttaja vaan vaalija; kasvatus on lapsuuden painon tuntamista, sen vaatimukseen vastaamista, ulos heitetyn vaalimista ja avoimesta huolehtimista – avoimen sijoittamista avoimena. Lapsuus hyvän ja pahan tuolla puolen olevana radikaalina avoimuutena ja vapautena, olemassaolon alkamisena, asettuu perusteettoman ”lapsellisen” perustan paikalle, ja auktoriteetin on jälleen luotava side tuohon saavuttamattomaan perustaan välittäen ja suojaan lapsen ja aikuisen eroa. Katsokaa välitömästi aikuisten maailmaan heitettyjä lapsia, katulasten aikuisenkasvoja, joissa kaikki uu-

den alun toivon merkit ovat hävinneet ja joissa eletty elämä on yhdistänyt kohtalon ja toiminnan jo ennen elämän elämistä. Tai katsokaa ”pikkuneroja”, joiden vanhemmat ovat pyrkineet valjastamaan lapsen avoimen luovuuden heti kehdestä mestaripianistiksi tai jokisikin muuksi aikuisen valmiiksi haaveeksi ja joiden kohtalona on tulla teknisiksi taitureiksi ilman kykyä minkään uuden aloittamiseen, todelliseen luomiseen tai omaehtoiseen elämään.

Auktoriteetti toimii siis välittömän sosiaalisaation ja avoimuuden haltuunoton vastakäsitteenä ja näin myös poliittikan mahdollisuusehtona. Sillä täydellisesti sosialisoidussa maailmassa, ilman lapsuuden esipoliittista ulkopuolta ja lapsuuden tuomaa uutuutta, ilman erävien konfliktia ei ole mitään politiikkaa vaan ainoastaan hallintaa tai itsensä ympärille kääriytyvää poliittista kielipeiliä. Vaikka Ojakankaan loppuluvun vaalimis- ja huolehtimisteemat näyttävät olevan jo kaukana Foucault’sta niin kuitenkin määrittäminen lapsen (absoluuttisen vapauden) kasvatuksesta olemuksesta ulos ohjaamisena, *educerena*, vapauden määrittelemättömänä työnä, näyttää tuovan hänet kuitenkin taas tätä lähelle. Foucault pyrki juuri vapauttamaan ajattelun sitä sitovista muodostelmista, luomaan tutkimuksillaan mahdollisuusehtoja vapauden uudelle paikallistamiselle.

Ojakankaan loppuluku onkin kirjan rohkein yritys ja sen tähden myös lopulta ongelmallis. Eikö esitetty auktoriteetin kuva ole kuitenkin sen verran radikaalisti erilainen kuin se merkityssisältö, johon nykyään yhdistämme auktoriteetin sen positiivisimmassakin

muodoissaan? Onko itse koko käsite jo tai aina ollut ”liian saastunut”? Jos auktoriteetin kuolema liittyy historialliseen muutokseen, niin vaaniiko tämän käsitteen uudelleen affirmoimisessa, jopa uusissa vaat-teissakin kuitenkin nostalgisen paluun teema ja tähän liittyvä väkivalta? Voisiko auktoriteetin kriisi myös mahdollistaa uuden radikaalin ajattelun auktoriteetin tuolla puolen ilman että kyseessä olisi välitön sosiaalisaatio tai immanenssin totaliteetti? Tai missä ja miten tämä auktoriteetti ruumillistuu? Auktoriteettihan on liittynyt juuri perustan ongelmaan, ja auktoriteetin kriisi on nostanut esiin perustan ja väkivalan suhteen. Mikä on sitten Ojakankaan auktoriteetin suhde väkivaltaan? Onko uhkana että tästä auktoriteetista tulee vuorostaan tyhjä käsite? Eivätkö Snellmaninkin ideat yhteisestä järjellisydestä hivelleet intellektiämme, eivätkö Hollon hienot tekstit elämästä saaneet sydämiämme sykkimään kiivaasti, ja eikö Ojakankaan foucault’lainen ironia ollut osoittaa näiden katveessa ilmenevät hallinnan tekniikat? Kaikki nämä ovat tietenkin mahdolltomia kysymyksiä ilman selvää ratkaisua, ja kieltämättä Ojakankaan teoksen hienous on juuri yritys vastata hankaliin haasteisiin, avata kysymysten, konfliktien ja ongelmien kenttä, onnistui se sitten siinä tai ei. Tai kukapa tietää, kenties Ojakangas on vapauttanut meidät kasvatuksen kriisistä, tehnyt kasvatuksesta jälleen mahdollista – kenties vielä eräänä päivänä tämä uusi kasvatus tullaan tuntamaan ojakangaslaisena...

Markku Koivusalo